

εσχάτως ἔδει τυπογραφεῖον καταβαλοῦσα περὶ τὰς εἴκοσι χιλιάδας δραχμῶν. Οὐχ ἡτον δύμας μὲν δλην αὐτῆς τὴν προθυμίαν καὶ τὴν μὴ φειδώ περὶ τὸ δαπανᾶν ὑπέστη οὐκ ὀλίγας Κυρίας ἔνεκα τῆς ἀσυναιδησίας τινῶν συνδρομητῶν καὶ ἀνταποκριτῶν, ἐξ ὧν οἱ μὲν πρῶτοι καθυστεροῦσιν ἔτι τὴν πεντεχράν συνδρομήν των, οἱ δὲ δεύτεροι συνάξαντες πλείστας συνδρομὰς παρὰ πολλῶν συνδρομητῶν κατεχράσθησαν αὐτῶν καὶ οὕτε ν' ἀπαντήσωσι κατεδέχθησαν εἰς τὰς ἐπανειλημμένας τῆς Διευθύνσεως ἐπιστολάς.

Δύο σπουδαῖαι διατριβαὶ ἀρέθησαν πρὸ πολλοῦ ἡμιτελεῖς. Ζητοῦμεν συγγνώμην παρὰ τῶν ἡμετέρων συνδρομητῶν ἐὰν ἔχοντες πεποιθησιν εἰς τὴν φιλοπονίαν τῶν συγγραφέων ἐδέχθημεν νὰ μᾶς δίδωσι τὴν ὥλην τεμαχῆδον καὶ δὲν ἐπεμείναμεν νὰ λάβωμεν αὐτὴν δλην εὑθὺς ἐξ ἀρχῆς. "Ισως δύμας οἱ κύριοι οὗτοι συναίσθανόμενοι τὸ ἄδικον ὅπερ προσγίγνεται εἰς τὸ περιοδικὸν καὶ εἰς τοὺς ἀναγνώστας ἐὰν διακοπῇ διὰ παντὸς ἢ ἐξαχολούθησις τῶν περισπουδάστων τούτων ἀρθρῶν, σπεύσωσι νὰ μᾶς ἀποστείλωσι τὴν συνέγειαν καὶ τὸ τέλος.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐν συνόψει δσα εἴχομεν νὰ εἰπωμεν διὰ τὸ λῆξαν ἔτος. "Οσον δ' ἀφορᾷ τὸ μέλλον, ὁ «Παρθενῶν» ἔχων ὑπ' ὄψιν του τὸ παρελθόν καὶ διδαγχεῖς κατὰ τὸ δωδεκάμηνον τοῦτο διάστημα πολλὰ τὰ ὅποια διὰ τῆς πείρας μόνον ἀποκτῶνται, εἰσέρχεται νεαρός καὶ ἀκμαῖος εἰς τὸ δεύτερον ἔτος ἀρέωγοὺς ἔχων καὶ πλείστους ἀλλούς λόγιους οἵτινες ὑπεσχέ-

θησαν νὰ κοσμῶσι τὰς στήλας αὐτοῦ διῆλης ποικίλης καὶ ἐκλεκτῆς, ἵνα οὕτω βαίνη κραταιουμένη πεποιθησις ὅτι τὸ περιοδικόν ὑμῶν σκοπὸν ἀποκλειστικὸν καὶ μόνον ἔχει τὴν ΤΕΡΨΙΝ μετ' ΩΦΕΛΕΙΑΣ.

Ν. Ε. ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ

ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙ ΠΟΛΥΒΙΟΥ¹⁾

Περὶ Πολυβίου μέλλων νὰ ὀμιλήσω ἐνόμισα ἀναγκαῖον ἄμα καὶ ὀφέλιμον πρὸς κατάληψιν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀνδρὸς νὰ διέλθω προεισαγωγικῶς πως καὶ δσον οἶον τε συντομώτατα τὰς τελευταῖς τοῦ Ἐλληνικοῦ ἔθνους ἀτυχεῖς ἡμέρας, τὰς κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κορίνθου συγκυρούσας διότι τοῦ Πολυβίου ὁ βίος συνέχεται στενῶς πρὸς τὰ τελευταῖα τοῦ Ἐλληνικοῦ Ἐθνους γεγονότα. Η ψυχὴ αὐτοῦ συνεξέπνευσε μετὰ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος ὑπὲρ ἡγωνίσθη. "Οθεν ἀκατάληπτος καθίσταται ὁ χαρακτὴρ καὶ τὸ ἀληθὲς τοῦ ἀνδρὸς μεγαλεῖον, ἀν μὴ γένωνται γυωστὰ καὶ τὰ κατ' αὐτὸν συμβεβηκότα. Ἐξεταζόμενος φαίνεται ἄξιος μεγαλειτέρας ἐποχῆς καὶ καλλιτέρας τύχης· μόνος ὑπερυψοῦται τοῦ διανοητικοῦ καὶ ἡθικοῦ ναυαγίου τῆς ἀποιχομένης ἡδη μεγάλης Ἑλλάδος καὶ ἐπιμαρτυρόμενος κατὰ τῆς διαφθορᾶς καὶ ἡθικῆς τῶν συγχρόνων παρακμῆς κατέλιπε τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ οἷον ἱερὸν ἔναυσμα τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος, ὅπερ ἐγχωσθὲν ἔμελλε νὰ διασώσῃ τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων τὸ πῦρ, ἵνα μὴ παντελῶς ἀποσβεσθῇ εἰς ξένας ἀποδημῆσαν χώρας. Καὶ εἶναι μὲν ταῦτα τὰ γεγονότα

1) "Ἄστενοι καταχωρίζουμεν εἰς τὰς στήλας τοῦ «Παρθενῶνος» τὴν ἀνατέρω ἀξιόλογον μελέτην ἀναγνωσθεῖσαν ἐν τῷ Ἀναγνωστηρίῳ Σμύρνης ὑπὸ τοῦ εὑμαθοῦς Κ. Εὐραθιοπούλου, εἰσθανομένοις ἀφατον τὴν ἀνανήν ὅτι τὸ πῦρ του ἀλληνισμοῦ ὀστεμέσσι κρατύνεται ἀναπτύσσεται διὰ τῆς συστάσεως ἐμβριθεῖσαν συλλόγον καὶ ἀπασχεν τὴν Ἀνατολήν μὲν ὅλα τὰ ὑπολανθάνοντα πράματα τὰ ὅπειχ διηδοῦσις δύναμις, ἐκμεταλλευμένη τὴν ἀρέτην τῶν Οθωμανῶν, τῷ καταφέρει. Σ. Π.

μικρὰ καὶ ταπεινὰ καὶ λυπηρὰς παρέχουσι παντὶ Ἑλληνὶ ἀναμνήσεις, ἀλλὰ διδικτικώτατα· διότι οὐ μόνον τῶν ἐθνῶν αἱ εὐτυχίαι καὶ τὰ τρόπαια διδάσκουσιν, ἀλλὰ αἱ ἀτυχίαι καὶ αἱ ἡτται μάλιστα διδακτικώτατα εἰς τοὺς μεταγενεστέρους προβάλλονται μαθήματα¹⁾. οὐχ ἥκιστα δὲ τοῦτο φαίνεται ὠφέλιμον εἰς ἡμᾶς τοὺς ἀρξαμένους ἄρτι ἀπ' ἐκείνου τοῦ σημείου ἔνθα φαίνεται καταλιπὼν τὸ Ἐθνος ὁ Πολύβιος. Διότι ἡδη πρῶτον οἱ πατέρες ἡμῶν ἀνεκτήσαντο μικρὰν καὶ ἀσθενῆ ἐλευθερίαν ἐν αὐταῖς ἐκείναις ταῖς χώραις, ἐν αἷς ἀπολιπὼν κατέθηκεν αὐτὴν ὁ Πολύβιος, καὶ ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς Πελοποννήσου, ἔνθα τὰ ὅστα τοῦ Πολυβίου ἀπετέθησαν, πρῶτοι τῆς παρούσης ἀνεξαρτησίας οἱ ὑπέρμαχοι ἀνέστησαν, οἱ ἀπαλδεντοι μὲν καὶ ὄρεσίβιοι, ἀλλὰ μεγάθυμοι τῆς πίστεως καὶ πατρίδος ἐκεῖνοι ὄπλιται. Ἐν τῇ Ἀχαΐᾳ τελευταῖον ἔπεσε καὶ ἐν αὐτῇ τὸ πρῶτον ἀνυψώθη τῆς ἐλευθερίας ἡμῶν τὸ λάβαρον· οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν, οἵτινες ὕστατ' ἀπεχαρέτισαν τὸν δύοντα τῆς ἐλευθερίας ἥδιον, οὗτοι κατὰ φυσικὸν καὶ πεπρωμένοι νόμον πρῶτοι χαιρετίσαντες ἀναφανεῖσαν ἥγγειλαν τὴν λαμπροφόρον τούτου ἔγερσιν.

Πάντες γινώσκομεν ὅτι ἡ Κόρινθος εἶναι ἡ τελευταῖα πόλις παρὰ τὴν ὄποιαν ἐγένετο ἀγῶν ύπερ ἐλευθερίας, καὶ ὅτι ἡ ἐλευθερία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἔξεπινευσε μετὰ τῆς καταστροφῆς αὐτῆς· ἀλλὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κορίνθου πρέλαβε σύγχρονος σχεδὸν τῆς Καρχηδόνος ἡ πτώσις· κατὰ τὸ αὐτὸν δηλαδὴ περίπου ἔτος οἱ Ῥωμαῖοι ἐπέραναν εὐτυχῶς δύο πολέμους, τόν τε πρὸς Καρχηδόνιους καὶ τὸν πρὸς Ἀχαιοὺς καὶ καταλαβόντες τῶν δύο τούτων χωρῶν τὰ τελευταῖα προπύργια, τὴν Καρχηδόνα καὶ Κόρινθον, ἐγένοντο ἀμφοτέρων κύριοι· ἀλλ' ἐνταῦθα ἀπαντῷ ἀντίθεσίς τις, ἡτις οὐκ ὀλίγον δύναται νὰ σκανδαλίσῃ τὸν ἀναγνώστην. Πάντες γινώσκουσι περὶ τῆς πολιορκίας τῆς Καρχηδόνος

1) Πολ. 6. E. στ'.

καὶ τῆς γενναιαίας τῶν κατοίκων αὐτῆς ἀντιστάσεως· καὶ ἄνδρες ἔδοσαν τὸν ἔαυτῶν πλοῦτον ύπερ τῆς πατρίδος καὶ γυναικες τὸν πρόσθετον καὶ φυσικὸν κόσμον ύπερ τῆς κινδυνευούσης πατρικῆς ἑστίας, καὶ πάντες σχεδὸν ὅσον ἦν ἐφίκτον εἰς τὴν ἐν Ἀφρικῇ ἐμπορικὴν ταύτην πόλιν ἀντέστησαν κατὰ τοῦ ὀγερώχου πορθητοῦ καὶ προετίμησαν νὰ συνταφῶσιν ύπὸ τὰ ἐρείπια τῆς καιομένης πόλεως μᾶλλον ἢ νὰ παραδοθῶσιν· ὥστε κατεστράφη ἡ ύπὸ γυναικείας ἀρετῆς ἀποικισθεῖσα αὕτη πόλις ὡξεῖς ἀνδρικῆς καὶ σπαρτιατικῆς αὐταπαρνήσεως. Ἀλλ' ἐν Κορίνθῳ τί ἔδειξεν ἡ Ἑλλὰς ἡττηθεῖσα; ἐὰν ἡ Κόρινθος ἦναι ἡ τελευταῖα εἰς ἔνον κατακτητὴν παραδοθεῖσα χώρα, τί ἔπραξεν ἄξιον τῆς παλαιᾶς Ἑλληνικῆς εὐκλείας; Τίς ἥκουσε ποτε περὶ Κορίνθου περισσότερα παρὰ τὴν λέξιν ἄλωσιν; Τὰ πλούτη μὲν καὶ τὰ μυημεῖα τῆς τέχνης φερόμενα εἰς Ῥώμην ύπὸ τοῦ πολιορκητοῦ αὐτῆς μυημονεύονται, τῶν δὲ πολιτῶν ἡ ἄνδρεια οὐδαμοῦ προφαίνεται. Μὴ ἡ Ἑλλὰς δὲν εἶχε τέκνα ν' ἀιτιαχθῶσι καὶ νὰ καταλίπωσιν ἐνδοξοτέραν αὐτῆς τὴν μνήμην; Μὴ ἥσαν οἱ Ἑλληνες τότε χειρότεροι τῶν ἐν Βυζαντίῳ μετὰ ἐπτακαΐδεκα αἰῶνας ἀμυνομένων καὶ πεσόντων τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς τέκνων; ἡ ἡ Ἑλλὰς, ἡ ἱστορικὴ αὐτῇ χώρα, ἡ πατρὶς τῶν ἡρώων, ἔξεφαυλίσθη τοσούτον ὥστε πίπτει ταπεινοτέρα τῆς γυναικείας καὶ ἐμπορικῆς φοινικικῆς ἀποικίας; Τοιαύτη τις ἀντίθεσις προσέβαλε τὰς σκέψεις μου, ἀφ' οὐ τὸ πρῶτον ἀνέγνων τὴν σύγχρονον τῶν δύο τούτων πόλεων καταστροφὴν, καὶ τοιαύτη ἵσως προφαίνεται εἰς τοὺς περισσοτέρους ἐξ ὑμῶν, δσοι δὲν παρηκολούθησαν τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος περιστατικῶν καὶ μάλιστα τῶν τελευταίων αὐτῆς ἡμερῶν· τοὺς δὲ λόγους τῆς τοιαύτης ταπεινῆς τῆς ἡμετέρας πατρίδος πτώσεως θέλων νὰ διασαφήσω, εἰλόμην μετὰ τοῦ Πολυβίου νὰ προεκθέσω ἐν ταύτῃ τῇ ὄμιλίᾳ τὰ κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας γεγονότα· δηλαδὴ ἀ-

τὴν κατάστασιν τῶν πρώτων τῆς Ἑλλάδος πόλεων, ὅσαι ἀλλεπάλληλοι διημφισθήτησαν περὶ τῆς ἡγεμονίας β'. τὴν τῆς Μακεδονίας καὶ μάλιστα τῶν δύο τελευταίων αὐτῆς βασιλέων Φιλίππου καὶ Περσέως καὶ γ'. τὴν τῶν δύο τελευταίων ἀντιπροσώπων τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας συνεδρίων, τοῦ αἰτωλικοῦ καὶ ἄχαικοῦ, μάλιστα δὲ τοῦ δευτέρου, μεθ' οὗ ἡ ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδος συναπωλέσθη ἐν Κορίνθῳ. Ἐπὶ δὲ τούτοις θέλω ἐπιτάξει βραχεῖάν τινα ἀντιπαρβολὴν τῶν στρατιωτικῶν ἡγεμόνων Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων, ἵν' ἐκ ταύτης καταφανέστεραι αἱ ἐλλείψεις καὶ ἀρεταὶ τῶν διαμαχομένων μερῶν γένωνται.

Α'. Κατὰ τὸν β'. π. Χ. αἰώνα ἡ Ἑλλὰς ὁμοιάζει πρὸς τὸν φθισιῶντα, οὐτινος τὸ ψευδὲς τὸν προσώπου ἐρύθημα καὶ ἡ ἀντιποιούμενη τῆς ὑγείας πεποίθησις καθιστῶσι λυπηροτέραν τὴν εἰκόνα εἰς τὸν προγινώσκοντα τὴν περιμένουσαν τὸν πάσχοντα τύχην· ὁμοιάζει πρὸς τὸ ὑπὸ βαρεῖας καὶ χρονίας νόσου διαφθαρὲν σῶμα, οὐτινος τὰ μέλη πάττα ἥτονηκότα ἐναλλάξ τὰς ἀλγηδόνας τοῦ νοσήματος διαδέχονται. Αἱ διάφοροι αὐτῆς πολιτεῖαι καὶ πόλεις σημεῖα μόνον ζωῆς προφαίνουσιν, ἀλλ' εἴναι ἐξησθενημέναι καὶ ὑπὸ μοιραίου τινὸς δαιμονιῶς ὥθοῦσιν ἀλλήλας εἰς ὅσους οἵδιον τε ταχίστην ἀπώλειαν. Ἐξηντλημένη ἡ Ἑλλὰς ὑπὸ τῶν ἀπὸ δύο αἰώνων ἐμφύλιων καὶ ἐξωτερικῶν πολέμων παρίσταται ἀνίκανος πρὸς πᾶν μείζονα νοητικὴν καὶ ὑλικὴν ἀπαιτοῦν ἐπιχείρησιν· αἱ δημοκρατούμεναι Ἀθῆναι καὶ ἡ ἀριστοκρατούμενη Σπάρτη τοσοῦτον ἐξησθενησαν ὥστε μόνον τὰ ὄνόματα φέρουσι τῆς παλαιᾶς εὐκλείας. Οἱ ἀτυχεῖς τῶν Ἀθηναίων ἀγῶνες πρὸς τοὺς Μακεδόνας καὶ τούτων αἱ παντοῖαι προσπάθειαι πρὸς καταστολὴν τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας πνεύματος ἔφθειραν τὴν χώραν καὶ εἰς τὰ σώματα καὶ εἰς τὰ πλούτην¹⁾. Οἱ Ἀθηναῖοι, λέγει ὁ Ῥωμαῖος Λίβιος, ἐκ τῆς ἀρχαίας δόξης οὐδὲν ἄλλο παρὰ τὰς ψυχὰς διέσωσαν⁽²⁾. Αἱ ἄλλοτε τῆς

(1) Παρεταν. Α. τα' 7. (2) Γετ. Λιβ. λα' 14.

θαλάσσης κρατοῦσαι Ἀθῆναι κατήντησαν υῦν ἀσήμαντος καὶ πενχρότατος, κατεχόμεναι δὲ ὑπὸ μακεδονικῆς φρουρᾶς διεκρίνοντο μόνον διὰ τὰς κατὰ καροὺς πρὸς τοὺς ἰσχύοντας κολακείας. Ἀπαλλαγέντες δὲ τῆς μακεδονικῆς φρουρᾶς ἐπὶ Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος, τοῦ Ἀράτου καταπείσαντος ἐπὶ χρήμασι τὸν Μακεδόνα φρούραρχον νὰ παραδώσῃ δόσα κατεῖχεν δχυρὰ τῆς Ἀττικῆς μέρη, εὐθὺς παρηγόρησαν πάσης περὶ ἐλληνικῶν πράξεων σκέψεως καὶ ἀκολουθοῦντες ἀθλίων τινῶν δημαγωγῶν τὰς εἰσηγήσεις καὶ διαθέσεις ἐξεχέοντο εἰς πᾶσαν κολακείαν πρὸς τοὺς βασιλεῖς, μάλιστα δὲ πρὸς Πτολεμαῖον, καὶ μικρὸν ποιούμενοι λόγου τοῦ καθήκοντος ἐψήφιζον πᾶν εἶδος ψηφισμάτων καὶ κηρυγμάτων διὰ τὴν τῶν προεστώτων ἀκρισίαν¹⁾. "Ολη τῶν Ἀθηναίων ἡ περιουσία κινητὴ καὶ ἀκίνητος τιμηθεῖσα εύρεθη ἵση πρὸς πέντε χιλιάδας καὶ ἑπτακόσια τάλαντα, τουτέστιν οὐδὲ πρὸς τὰ ἡμισυ δόσα εἴχε κατατεθειμένα ἄλλοτε ὁ Περικλῆς ἐν τῇ Ἀκροπόλει²⁾. Ἡ πόλις αὕτη, ἡτις ἐπὶ τῶν περσικῶν πολέμων παρέσχε διακοσίας τριήρεις, εἶχεν ἥδη τρία μόνον ἄφρακτα³⁾. Ὁ λαὸς οὗτος, οστις ἄλλοτε δι' ἔνα ναὸν ἐδαπάνα χιλια τάλαντα, δὲν ἥδύνατο υῦν νὰ πληρώσῃ καταδικασθεῖς ἑκατὸν μόνα.

Οὐχ ἱκιστα ἀσθενὴς παρίσταται καὶ ἡ ἄλλοτε ἡγεμονὶς τῆς Ἑλλάδος Σπάρτη. Ἡδη ἐπὶ Ἀριστοτέλους κατήντησαν οἱ πολῖται αὐτῆς εἰς χιλίους μόνον, περὶ δὲ τὰ μέσα τῆς β' ἑκατονταετηρίδος εἰς ἑπτακοσίους, ὡν ἑκατὸν μόνον κατεῖχον τὴν γῆν ἀπάσης τῆς Λακωνίας, πλὴν τῆς ὑπὸ τῶν περιοίκων κατεχομένης. Εἰς τοιαύτην δὲ πτωχείαν καὶ ἀνδρῶν καὶ σπαρτιατικῆς ἀγωγῆς καὶ πλούτου ὑποπετοῦσα παρέχει σημεῖα καὶ οἷον σπαραγμοὺς ἐκπνέοντος καὶ καταπεπτωκότος ἑκτάδην γεννατού ἄλλοτε ἀγωνιστοῦ, εἰς μάτην ἀγωνιζομέ-

(1) Πολύδ. Ε' τετ' 6.

(2) Πολ. Β. ξδ' 5. Παρδ. Δημοσθ. περὶ Συμμοριῶν 30.

(3) Λιδ. κα' 22.

νου ν' ἀνορθωθῆ ἀπὸ τῆς θανασίμου καταπτώσεως, ἐν ᾧ κεῖται· ὅμοιάς εἰ πρὸς τὸν κατακείμενον καὶ ἔξεσθενηκότα λέοντα, οὐτινος ὁ βρυχηθμὸς εἰς περιέργειαν μᾶλλον ἡ εἰς φόβου τοὺς ἀφορῶντας φέρει. Ἀπὸ τῆς τοιαύτης καταπτώσεως ἀπεπειράθησαν μὲν ν' ἀνορθώσωσι δύο τῶν γενναιῶν αὐτῆς τέκνων ὁ Ἀγις καὶ ὁ Κλεομένης, ἀλλ' ἀμφότεροι οὐδὲν ἀνύσσαντες κακῶς ἀπώλοντο, ὁ μὲν ἐν τῇ οἰκείᾳ ἵπο οἰκείων (240 π. X.) ὁ δὲ ἐν ξένῃ ὑπὸ φαύλων ἀνδραπόδων καὶ αὐλοκολάκων Αἰγυπτίων ἀναξίως ἐμπαιζόμενοι καὶ ὑποβλεπόμενοι. «Ἀν ἡ Ἑλλὰς ἦτο δυνατὸν ν' ἀναστηθῆ, λέγει ὁ σοφὸς ἱστορικὸς Παπαρρήγοπουλος, ὁ Κλεομένης ἥθελεν ἀναστῆσει αὐτήν. Ἡ φύσις ἔδωκεν αὐτῷ οὐ μόνον πᾶν τὸ δί' οὖ μεγαλουργεῖ τις ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἀλλὰ καὶ πᾶν τὸ δί' οὖ ἀγαπᾶται.... Ὁ Κλεομένης ἥτο ἐξ ἐκείνων τῶν ἀνδρῶν οἵτινες ξιφήρεις βαδίζουσι τὴν εὐθεῖαν τὴν ἄγουσταν πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῶν. Ναὶ μὲν ἀφ' οὐ εὔδεκίμησεν ἐπὶ τινα χρόνον ἀπέτυχε· διότι ἵνα πλασθῆ τι δὲν ἀρκοῦσι χεῖρες δημιουργικαὶ, προσαπαιτεῖται καὶ ἡ ἀναγκαία ὕλη· ἡ δὲ ἀναγκαία ὕλη ἔλειπεν ἀπὸ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος»¹). Ἀλλ' ἡ Ἑλλὰς ἐπέπρωτο ν' ἀποθάνῃ τὸν πεπρωμένου παντὸς ὑπαρκτοῦ θάνατον. «Οθεν καὶ ὁ Κλεομένης πὰρα πάντα ὅσα ἔπραξε, παρὰ τὴν ἴδιαν πνευματικὴν καὶ ἥθικὴν ὑπεροχὴν τὴν ἀναμιμνήσκουσαν ἀρχαιοτέρους τῆς Σπάρτης χρόνους, φέρετο οὐδὲν δυνηθεὶς νὰ συντελέσῃ μέγα, ἀλλὰ μᾶλλον τὰς πληγὰς αὐτῆς ἀναξέσας· διότι ἐκ τῶν ἔξακισχιλίων Λακεδαιμονίων, οὓς ἀντέταξε κατὰ τὴν ἐν Σελλασίᾳ μάχην (222) διακόσιοι μόνον ἐπέζησαν. Τόσον δὲ βέβαιον φαίνεται ὅτι τὴν πτῶσιν τῶν ἔθνῶν ἀδύνατον εἶς καὶ δύο ἄνθρωποι ν' ἀνορθώσωσιν, ὅπως οὐδὲ τὴν ἀκατάσχετον τῶν χειμάρρων ὄρμὴν δὲν δύνανται νὰ μεταστρέψωσι καὶ οἱ ἰσχυρότατοι τῶν πασσάλων μὴ ἔχοντές που καλῶς νὰ στηριχθῶσιν, ὥστε καὶ ἡ

καθόλου τῶν πραγμάτων περιπλοκὴ ἐναντία φαίνεται. Ἀν δύο ἡμέρας ἀνέβαλλε τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ ὁ Κλεομένης, ἥθελε καὶ τὴν ἀρχὴν ἀνακτῆσει καὶ τὴν ἐν Πελοποννήσῳ ἡγεμονίαν ἵσως διότε ὁ Ἀντίγονος ἀπῆλθεν ἐσπευσμένως εἰς Μακεδονίαν κατὰ τῶν πολυναριθμῶν εἰσβαλόντων Ἰλλυριῶν, ὅπου καὶ ἀπέθανε κατατροπώσας πρῶτον τοὺς Βαρβάρους. «Οὕτως ἀεὶ ποθ' ἡ τύχη, ἐπιφενεῖ ὁ Πολύβιος, τὰ μέγιστα τῶν πραγμάτων παρὰ λόγον εἴωθε κρίνειν»²). Μετὰ τὸν Κλεομένην ἡ Σπάρτη ἥτο εἰς διηνεκῆ στάσιν· οἱ ἔφοροι τετράκις ἐπὶ τινα ἔτη ἐθανατώθησαν, ἡ δὲ βασιλεία καταργηθεῖσα ἐπανειλημμένως ἡγοράσθη καὶ μετέβη μετὰ μὲν τὸν Κλεομένην εἰς τὸν ληστὴν μᾶλλον ἡ βασιλέα Λυκούργον, ἐπειτα εἰς τὸν Μαναχίδαν, διὸ Φιλοποίμην ἐθανάτωσε (207), τούτον δὲ διεδέχθη ὁ σκληρότερος Νάβις, ἐπὶ δεκαπέντε ἔτη βασιλεύσας³).

Τοιαύτη ἡ κατάστασις τῶν πρωτίστων ἄλλοτε τῆς Ἑλλάδος πόλεων, Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης. Οὐδὲν παρ' αὐτῶν ἥδυνατο πλέον νὰ ἐλπίζῃ ἡ Ἑλλὰς γενναιῶν καὶ ἄξιον τῆς παλαιᾶς εὐκλείας. Ἀλλ' ἄρα γε ἥτο καλλιτέρα τῶν μικρότερων ἄλλων ἐλληνικῶν πόλεων ἡ κατάστασις; Μήπως Βοιωτοί, Ἀργεῖοι, Κορίνθιοι, Κρῆτες κλπ. ἥσαν καλλιτέρας μοίρας ἄξιοι; Οἱ Βοιωτοὶ τοσοῦτον ἐξεφαυλίσθησαν, ὥστε οὐδενὸς ἀγαθοῦ μετέσχον οὔτε κοινοῦ οὔτε ἴδιωτικοῦ· τούτωντίου ἡ ἀναισθησία καὶ ἡ λαιμαργία αὐτῶν «Βοιωτία ὡς» κατήντησε παρομιώδης. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ ἀπεμακρύνθησαν παντὸς ἔθνικοῦ καὶ ἀνθρωπίνου αἰσθήματος, ὥστε ἀποθνήσκοντες κατέλιπον τὰς περιουσίας αὐτῶν οὐχὶ εἰς τὰ τέκνα, ἀλλ' εἰς τοὺς συμπότας ἐπὶ τῷ δρόῳ νὰ δαπανήσωσιν αὐτὰς εἰς συμπόσια. Πολλοὶ δὲ ἐποίουν περισσότερα συμπόσια κατὰ μῆνα παρ' ὅσας ἡμέρας εἶχεν ὁ μήν. Οἱ φόνοι ἐγίνοντο διὰ τὰς τυχούσας αἰτίας. Ἰστοροῦντες δὲ τὸν ἴδιον χαρακτῆρα αὐτοὶ οἱ Βοιωτοὶ ἔλεγον κατὰ

(1) Ελλ. Ιστ. Παπαρ. τόμος Β' σελ. 379. Παγκό. Ε' λθ' 6 γιτλ.

(2) Διόδ. Σικελ. κατ'.

τὸν Δεκαλαρχον περὶ ἑαυτῷ δτι ἡ αἰσχροκέρδεια κατοικεῖ ἐν Ὄρωπῳ, ὁ φθόνος ἐν Τανάγρᾳ, ἡ φιλομεικία ἐν Θεσπιαις, ἡ ὕβρις ἐν Θήβαις, ἡ πλεονεξία ἐν Ἀνθηδόνι, ἡ περιέργεια ἐν Κορωνείᾳ, ἐν Πλαταιαῖς ἡ ἀλαζονεία, ὁ πυρετὸς ἐν Ὀγχηστῷ, καὶ ἡ ἀναισθησία ἐν Ἀλιάρτῳ. Δι' ἄλλα δὲ ταῦτα περὶ μὲν τῶν Ὄρωπίων ὁ ποιητὴς Ξένων εἶπε τοὺς ἔξῆς δύο στίχους.

Πάντες τελῶναι, πάντες εἰσὶν ἄρπαγες,
κακὸν τέλος γένουσι τοῖς Ὄρωπίοις.

Ο δὲ Φερεκράτης περὶ ὅλης τῆς Βοιωτίας εἶπεν·

Ἄν περ φρονῇς εὖ, φεῦγε τὴν Βοιωτίαν.

Καὶ ὄφθως λέγει ὁ Πολύβιος ὅτι αἱ Θῆβαι συναπέθανον μετὰ τοῦ Ἐπαμινώνδου.

Η δὲ Κόρινθος ἀπὸ Φιλίππου τοῦ πατρὸς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου δὲν ἦτο κυρία ἑαυτῆς. Ο Ἀράτος ἀπῆλλαξεν αὐτὴν τῆς ξένης φρουρᾶς, οὐδεμιᾶς τυχὼν παρὰ τῶν πολιτῶν συνδρομῆς. Τὰ νεώρια ἥσαν κενὰ καὶ μόνα τὰ ἀγάλματα καὶ τὰ ἐκλεκτὰ ἀγγεῖα διεσώζοντο. Ετιμάτο δὲ ἡ μᾶλλον τὴν διεφθαρμένην Ἀφροδίτην λατρεύουσα πόλις. Τπὲρ τὰς χιλίας ἑταῖρας περιέκλειεν ὁ ἀνήθικος τῆς θεᾶς ταύτης ναός. Τούτων ἔνεκα τὸ πολυδάπανον καὶ καταστρεπτικὸν εἰς τοὺς πλέοντας κατήντησε παροιμιῶδες «οὐ παντὸς ἐσθ' ὁ πλοῦς εἰς Κόρινθον.» Εἰς τὴν αὐτὴν καὶ χειρονα κατάστασιν εύρισκετο τὸ Ἀργος ὑπὸ τυράννων κατεχόμενον· οἱ δὲ κάτοικοι μετ' ἀναλγήτου ἀδιαφορίας ἔβλεπον ἀπὸ τῶν οἰκιῶν τοὺς Ἀχαιοὺς τρὶς ἐλθόντας ν ἀπαλλάξωσιν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν τυράννων. Τὰ Μέγαρα, ἡ Αἴγινα κατήντησαν ἀσήμαντοι. Οἱ δὲ Κρῆτες εἰς διηνεκεῖς ἐμφυλίους σπαραγμοὺς καὶ εἰς πάντα τὰ πάθη παραδεδομένοι εἶχον ἐμφυτον τὴν πλεονεξίαν καὶ ἥσαν, λέγει ὁ Πολύβιος, ὁ μόνος τόπος, ἐνῷ τὸ κέρδος οἰσινδήποτε καὶ ὁθενδήποτε ἐθεωρεῖτο ἔντιμον, διότι οὐ μόνον ἥσαν δολιώτα-

τοι, ἀλλὰ καὶ ὡς πολῖται ἥδυναντο νὰ ἐπινοήσωσι τὰ ἀδικώτατα σχέδια. «Οὔτε κατ' ίδιαν ἥθη δολιώτερα Κρητῶν εὕροτις ἀν πλὴν τελέως ὀλίγων, οὔτε κατὰ κοινὸν ἐπιβολὰς ἀδικωτέρας¹). Τὸ δὲ πρὸς Κρῆτα Κρητίζειν, ἀντὶ τοῦ δολιεύεσθαι πρὸς δολιευόμενον παροιμιῶδες ἐγένετο²).

Β'. Τοιαύτης δὲ οὖσης τῆς παρακμῆς τῶν κυριωτέρων πόλεων, τί ἔπραττον οἱ διάδοχοι τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας; Η φάλαγξ τῶν Μακεδόνων, ἥτις διὰ μὲν τοῦ Φιλίππου ὑπέταξεν ὅλην τὴν Ἑλλάδα, διὰ δὲ τοῦ Ἀλεξάνδρου τὰς δύο ἄλλας ἡπερους, πῶς ἡγωνίσθη ὑπὲρ τῆς ίδιας ἐστίας, καὶ ποῖον διεδραμάτισε πρόσωπον εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ δράματος τούτου; Παραλείπων τὴν ἀρχαιότεραν τῶν Μακεδόνων ιστορίαν καὶ τῶν ἄλλων βασιλειῶν, δσαι ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐσχηματίσθησαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγαλοφυσοῦ μαθητοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους, προτάσσω ἐνταῦθα συντομώτατα τὰ τελευταῖα μόνον τῆς μακεδονικῆς βασιλείας γεγονότα, ἄτινα μεγάλως ἐπενήργησαν εἰς τὴν τοιαύτην τοῦ δράματος καταστροφὴν, τὴν ὑποδούλωσιν ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος. Παραλειπομένων χάριν συντομίας τῶν γεγονότων τούτων ἴδωμεν ἥδη τὸ ἔπραττεν ἡ κυρίως Ἑλλὰς καὶ πῶς διεξήχθη ἡ καταστροφὴ τοῦ δράματος τούτου.

Γ'. Τὰς τελευταῖς τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἡμέρας δύο χῶραι φαίνονται ἀντιποιηθεῖσαι ἡ Αἰτωλία καὶ ἡ Ἀχαΐα· ἄλλα καὶ ταύτης τῆς ξυνωρίδος ἡ ἐμφάνισις πρὸς ταχυτέραν ὑποδούλωσιν μᾶλλον ἡ πρὸς χρονιωτέραν τῆς ἐλληνικῆς ἀνεξαρτησίας παράτασιν συνετέλεσεν. Αμφότεραι μικραὶ καὶ ταπειναὶ οὖσαι ἄρχονται ισχὺν καὶ ἀξιωμα λαμβάνουσαι ἀπὸ τοῦ 280 π. Χ., ἡ μὲν τῶν Αἰτωλῶν εὐρυθμότερον συστάσα, ἡ δὲ τῶν Ἀχαιῶν ἀποδιώξασα τὰς ἐν ταῖς πόλεσι μακεδονικὰς φρουράς· διὰ τῆς πολιτικῆς τοῦ Ἀράτου συνέσεως καὶ τῆς

(1) Πολ. ΣΤ' μζ' 9 — μζ' 5.

(2) Πολ. Η. κα' 5.

προσωπικῆς τοῦ Φιλοποίμενος ἀνδρεῖας ἐκρατύνθη ἐπὶ μακρὸν ἀλλὰ κατέπεσεν εὐθὺς ἀποθανόντων τῶν ἀνδρῶν τούτων. Ἡ μὲν ἔκειτο ἐν Πελοποννήσῳ, ἡ δὲ ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι, ἀλλ' ἐκατέρα ἐκληρονόμησε τὸν Βάσκανον ἔκεινον δαίμονα, τὸν ἐχθρὸν πάσης συντηρήσεως καὶ προύδου, τὴν ἀντιζηλίαν καὶ τὰς ἔριδας. Διότι αἱ διάφοραι τῆς Ἑλλάδος πόλεις φαίνονται ἀπ' ἀρχῆς κατανοήσασαι τὴν ἐκ τῆς ἑνότητος ἴσχυν καὶ τὴν τῆς διαιρέσεως ἀσθένειαν, ἀλλ' ἀρχαϊκὸν φυλετικὸν βίον ζῶσαι, ὃν ἡ ποιησις καὶ τὰ κατὰ τόπους ἵερὰ καὶ ἔθιμα ἐδίδασκον, δὲν ἡδυνήθησαν ν' ἀποπνίξωσι τὰ ἴδια καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων περιστάσεων τὴν ἐμφάνισιν νὰ προσοικειώθωσι καὶ ἐνωθῶσιν. Ἐπραττον δὲ τις ὁ ἀρχαῖος στρατιώτης, δοτις ἐπὶ τοῖς πάλαι σωματικοῖς καὶ πιευματικοῖς ἀποταλμήμασι σεμνυόμενος δυσκολεύεται νὰ προσοικειώθῃ καὶ ῥυθμισθῇ πρὸς τὰς νέας περιστάσεις, φανταζόμενος ἀκμαίαν τὴν μὴ ὑπάρχουσαν πλέον ἀκμήν του, καὶ μόνον ὑπὸ δεινῆς ἀπότυχίας καὶ μεγάλων παθημάτων εἰς τὴν τῆς ἴδιας παρακμῆς καὶ ἀσθενείας συνερχόμενος συναίσθησιν. Τὸ ἀχαϊκὸν καὶ αἰτωλικὸν συνέδριον ὑπὸ τῶν ἴδιων κατατρυχόμενα φυλετικῶν μικρῶν περὶ πρωτείων ἐρίδων, ὑφ' ὧν ἄλλοτε αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Σπάρτη, ἔχοντα δὲ ἐπικαθημένας καὶ κωλυούσας τὰς πολλὰς πανταχόθεν ὑπὸ τῶν διαδόχων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου συζάσας ἡγεμονίας, ἔτι μᾶλλον ἐμποδίσθησαν εἰς συναίσθησιν τοῦ κοινοῦ συμφέροντος. Ἀλλ' ἡ νέα ἐν τῇ Δύσει ἀναφανεῖσα ἐθνικότης, εὐτυχήσασα νὰ προσοικειώθῃ ἐνωρὶς τὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἑνότητος καὶ τῆς προσωπικῆς ἐνεργείας, ἐπωφελήθη διὰ τῆς ἐπιτηδειοτάτης καὶ ἐπιτυχοῦς πάντοτε διαιρέσεως νὰ κατατρίψῃ τὰς δυνάμεις τῆς πολλαχῶς ἐξπυτλημένης καὶ πολλαχόσε διεσπαρμένης ἀλλ' ἴσχυρᾶς εἰσέτι ἐλληνικῆς φυλῆς, ὥστε ἐν ἀνέσει καὶ σχεδὸν ἀμαχητὶ νὰ καταστῇ κυρία τῶν χωρῶν ἔκεινων, ἀς μυριάριθμοι ἄλλοτε στρατιαὶ δὲν ἡδυνήθησαν νὰ κατα-

βάλωσιν. Οἱ μὲν Αἰτωλοὶ ἐδείχθησαν ἔχοντες ῥώμην, ἀλλ' ἀνευ τινὸς ἡθικῆς ἀρετῆς· οἱ δὲ Ἀχαιοὶ τούναντίον ἦσαν μὲν ἡθικώτεροι καὶ δικαιώτεροι καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, ἀλλ' ἐστεροῦντο τόλμης καὶ πολεμικῆς ἀνδρείας. ὅθεν ἀπωλέσθη ὅπερ ἀμφότεροι ὅμοι ἐδύναντο νὰ πράξωσι, μᾶλλον δὲ συνέτριψαν τὰς ἔαυτῶν δυνάμεις πρὸς ὅφελος τῶν ξένων. Ἐὰν τὴν πολεμικὴν τῶν Αἰτωλῶν τόλμην διηγήσουμεν ἡ ἀρχαϊκὴ τοῦ Φιλοποίμενος καὶ τοῦ Λυκόρτα σωφροσύνη ἡ Ἑλλὰς Ἰσις ἥθελεν ἀντιστῆ εἰς τὴν ἀκμάζουσαν τότε Ῥώμην, διότι ἡ Ἑλλὰς δὲν ἤττηθη ὑπὸ τῶν ῥωμαϊκῶν λεγεώνων, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἐμφυλίων πολέμων αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων, διότι, παραλειπομένων τῶν ἀρχαιοτέρων ἀπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου μέχρι τῆς καταστροφῆς τῆς Κορίνθου οὐδέποτε ἔπανσαν καὶ πόλεις καὶ βασιλεῖαι πολεμοῦσαι ἀλλήλαις περὶ πρωτείων. Οἱ γενναιότεροι τῶν Ἑλλήνων ἀπήρχουντο εἰς τὴν Ἀγατολὴν καὶ ἡ Ἑλλὰς ἐπὶ δύο αἰῶνας ἐξηγντλεῖτο ὑπὲρ χρυσούς ὅπερ τὴν διέφθειρε· τὰ κακῶς συνιγμένα πλούτη κακῶς καὶ δαπανῶνται, μόνον τὰ μετὰ πολλοῦ ἰδρῶτος καὶ μάχθου δικαιῶς ποριζόμενα τρέφουσι τὸν κεκτημένον. Κατὰ τὸν Πολύβιον ἡ Ἑλλὰς ἀπωλέσθη διὰ λεψανδρίαν, διότι διὰ τῶν ἀνατολικῶν κατακτήσεων ἔχυσε τὸ τιμιότερον αὐτῆς αἷμα χάριν ἔένων συμφερόντων. Οἱ βασιλεῖς τῆς Περγάμου, τῆς Ἀντιοχείας καὶ Αιγύπτου Ἑλληνας εἶχον στρατιώτας καὶ Ἑλληνες κατεῖχον ὅλας τὰς πολιτικὰς καὶ στρατιωτικὰς θέσεις. Καθ' ἡν δ' ἐποχὴν ὁ Ἀντίγονος· κατέβαλε τὴν ἐλευθερίαν τῆς Σπάρτης οἱ γενναιότεροι τῶν Λακεδαιμονίων ἐμάχοντο ὑπὸ τὸν Δάνθιππον ἐν Ἀφρικῇ ὑπὲρ τῶν Καρχηδονίων. Ἐπὶ δὲ τοῦ πρὸς Φίλιππου πολέμου ὁ Σκόπας ἐστρατολόγησεν ὑπὲρ τοῦ Πτολεμαίου τὸ ἄνθος τῆς νεότητος τῶν Αἰτωλῶν περὶ τοὺς ἐξακισχιλίους, ἀνευ ἀντιστάσεως τοῦ στρατηγοῦ Διαιού¹⁾). Ἀλλὰ μήπως ὁ Δαρεῖος δὲν εἶχε πεντήκοντα

(1) Τιτ. Διδ. λε. 43.

χιλιάδας Ἑλληνας; Ἐπαθε δηλαδὴ ἡ Ἑλλὰς πρὸς τὴν Ἀσίαν ὅτι ἡ Ἰσπανία κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα, ἀκράτητος μεταναστεύσασα πρὸς τὸν νέον κόσμον ¹⁾). ἀλλὰ πλὴν τοῦ διηγεκοῦ ἐκπατρισμοῦ τῶν γενναιοτέρων ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Ἀσίαν, οὐχ ἥκιστα ἐφθάρη καὶ ὑπὸ τῶν ἀλλεπαλλήλων δηώσεων ἐν τοῖς πολέμοις. Θλιβερὰν εἰκόνα διαγράφει τούτων ἐκασταχοῦ ὁ Πολύβιος, μάλιστα τῶν γενομένων κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Συμμαχικοῦ πολέμου, μετὰ πικρίας στηλιτεύσων καὶ ἀποστρεφόμενος τοὺς πάντας. Αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις ἐφθείροντο πρὸς ἀλλήλας, καὶ τὸ δίκαιον οὐδαμοῦ ἐτηρεῖτο. Οἱ ισχυρότεροι ἡ οἱ ὄχυρωτέρων ἔχοντες χώραν ἥγον καὶ ἐφερον τοὺς γείτονας· τοῦτα ἐποίουν οἱ Ἰλλυριοὶ κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν. Οἱ Ἡπειρῶται, οἱ Ἀκαρνᾶνες καὶ μάλιστα οἱ Αἰτωλοὶ ληστρικῶς ἔζων· τὰ δυτικὰ τῆς Πελοποννήσου παράλια καὶ πολλὰ τῶν οὔσων ἥσαν αἱ προχειρότεραι πρὸς διαρπαγὴν χῶραι ²⁾). Τοῖς Αἰτωλοῖς συνεμάχουν οἱ Κερκυραῖοι καὶ οἱ Ἰλλυριοὶ, πλὴν εἴποτε διεφώνουν κατὰ τὴν διανομὴν τῶν λαφύρων. Οἱ Ἀκαρνᾶνες ἐπέβλεπόν τινας τῆς Ἡλείας χώρας, οἱ Δακεδαιμόνιοι τὴν Μεσσηνίαν· οἱ ἐν Θήβαις τῆς Θεσσαλίας ἐβλαπτον τὰς γειτονευούσας τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Φθιώτιδος πόλεις· ὅθεν καταλαβὼν αὐτὰς ὁ Φίλιππος ἐξηνδραπόδισε τοὺς κατοίκους καὶ ἐπώκισε Μακεδόνας· αἱ δὲ διαρπαγαὶ οὐχὶ ἅπαξ οὐδὲ δὶς καὶ τρὶς ἐγίνοντο, ἀλλὰ συνεχῶς παρὰ πάντα τὰ θεῖα καὶ ἀνθρώπινα δίκαια· ὥστε πανταχοῦ ἥτο κοινὴ τῶν χωρῶν συνδήσις καὶ γενικὴ κατεῖχε τοὺς πάντας δυσπιστία ³⁾). Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Φιλιππικοῦ πολέμου οἱ Αἰτωλοὶ μετὰ τῶν Ρωμαίων στρατηγοῦντος τοῦ Σκόπα καὶ ὑπατεύοντος τοῦ Δαβιηνοῦ, ἀφ' οὗ κατέλαβον τὴν ἀτυχῆ πατρίδα μου Ἀντίκυρραν, σύμμαχον οὖσαν κατ' ἀνάγκην τῶν Μακεδόνων,

(1) Πολ. Β. Στράβ. I. 477.

(2) Πολ. Β. Σ.

(3) Πολ. Ε. Ρ. 8.

ἐξηνδραπόδισαν καὶ ἀπήγαγον εἰς Ῥώμην τέκνα καὶ γυναικας ¹⁾). Οἱ Μαρτινεῖς παρασπονδήσαντες κατέσφαξαν πεντακοσίους Ἀχαιοὺς πεμφθέντας αὐτοῖς κατ' αἴτησιν ἐπὶ φυλακήν οἱ δὲ Ἀχαιοὶ ἀντεκδικούμενοι ἐλόντες ἀνάστατον ἐποίησαν τὴν Μαντίνειαν, πωλήσαντες τέκνα καὶ γυναικας ²⁾). Οἱ Αἰτωλοὶ κατὰ τὸν συμμαχικὸν πόλεμον ἐδήσουν τὴν χώραν τῶν Μεσσηνίων, Ἀχαιῶν, Ἀκαρνάνων, ὁ δὲ Φίλιππος καὶ οἱ Ἀχαιοὶ τὴν τῶν Αἰτωλῶν καὶ συμμάχων. Καὶ παρατηρεῖτις δτὶ ἐξέλιπε πᾶς πρὸς τὰ θεῖα σεβασμός. Οἱ Αἰτωλοὶ ἡγουμένου αὐτῶν τοῦ Σκόπα εἰσελάσαντες εἰς Ἡπειρον κατέσκαπτον καὶ τὰ τείχη καὶ τὰς οἰκίας καὶ τὸ γυμνάσιον· ἐνέπρησαν τὰς στοὰς καὶ διέφευραν τὰ ἀναθήματα, ὅσα πρὸς κόσμον ἡ χρείαν ὑπῆρχον τοῖς εἰς τὰς πανηγύρεις συμπορευομένοις καὶ ἀνέτρεψαν καὶ τὰς εἰκόνας τῶν βασιλέων ἀπάσας· τὸ δὲ χείριστον «παραγενόμενος ὁ Σκόπας εἰς Αἰτωλίαν, οὐχ ὡς ἡσεβητεῖς ἀλλ' ὡς ἀγαθὸς ἀνὴρ εἰς τὰ κοινὰ πράγματα γεγονὼς, ἐτιμάτο καὶ περιεβλέπετο πλήρεις ἐλπίδων κενῶν καὶ φρονήματος ἀλόγου πεποιηκὼς τοὺς Αἰτωλούς ³⁾). Ταῦτα δ' ἐπραξε καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ στρατηγὸς τῶν Αἰτωλῶν Δωρίμαχος, ὃς παραγενόμενος εἰς Δωδώνην καὶ τὸ ἱερὸν καὶ τὰς στοὰς ἐνέπρησε καὶ πολλὰ τῶν ἀναθημάτων διέφθειρε, κατέσκαψε δὲ καὶ τὴν ἱερὰν οἰκίαν· ὥστε, ὡς λέγει ὁ Πολύβιος, οἱ Αἰτωλοὶ ἐπραττον παρὰ τὰ κοινὰ τῶν ἀνθρώπων ἥθη ⁴⁾). Παραπλήσια δὲ ἐπραττε καὶ ὁ Φίλιππος ἐπελθὼν μετὰ ταῦτα ἐπὶ τοὺς Αἰτωλοὺς καὶ καταλαβὼν τὴν πρωτεύουσαν αὐτῶν Θέρμον, οἷον ἀντεκδικούμενος πρὸς ὅσα ἐκεῖνοι ἐπραξαν ἐν Δωδώνῃ, ατάς τε στοὰς ἐνεπίμπρασκε καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἀναθημάτων διέφθειρεν,» διητα πολυτελῆ καὶ μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ δαπάνης

(1) Πολ. Β. νε. ω.

(2) Αὐτ. Θ'. λθ. 2, 3. Διδ. κ. 26.

(3) Αὐτόθ. Δ. 9 β'.

(4) Αὐτ. Δ. 9. ζ.

ἔξειργασμένα ἔνια· τὰς δὲ τῶν οἰκιῶν
ὅροφάς οὐ μόνον ἐνεπίμπρασκον ἀλλὰ
καὶ μέχρις ἐδάφους κατέσκαψαν· ἀνέ-
τρεψαν δὲ περὶ τοὺς δισχιλίους ἀνδρε-
άτας, ὡν πολλοὺς διέφθειραν, πλὴν
ὅσοι θεῶν ἐπιγραφάς ἢ τύπους εἶχον.
Ο δὲ βασιλεὺς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐσε-
μμύνουντο ως δικαιότατα πράττοντες καὶ
προσηκόντως, οἷον ἀμυνόμενοι τοῖς ὁ-
μοίοις τὴν τῶν Λιτωλῶν ἀσέβειαν. Καὶ
αὐτὴ δὲ ἡ Ἡλεία, ἥτις εἶχε μεγάλα
πλούτη καὶ ἦτο ἡ πολυαυθρωποτάτη τῶν
ἔλληνικῶν χωρῶν ἐπὶ Πολυβίου, καὶ
ἥτις διὰ τὸν ὑπάρχοντα τοῦ Διὸς ναὸν
ἐπὶ πολὺν χρόνον ἔμεινεν ἀπειρος πά-
σης πολεμικῆς δοκιμασίας καὶ παντὸς
δεινοῦ, δλιγωρήσασα τῆς εἰρήνης «ἥς
πάντες εὔχονται τυχεῖν καὶ μετασχεῖν»
καὶ ἦν ἐδύνατο νὰ ἔχῃ παρὰ τῶν Ἑλλή-
νων πάντα τὸν χρόνον ἀδήριτον, περι-
επλέχθη εἰς ἕριδας πρὸς Ἀρκάδας, με-
τέβαλε τὸν εἰρηνικὸν καὶ γεωργικὸν
τρόπον τοῦ ζῆν, καὶ ἀντὶ ν' ἀνακτήση-
ται τὴν παλαιὰν ἀσυλίαν, ἔξετέθη εἰς
πειρασμοὺς ὅμοίους τοῖς ἄλλοις καὶ
ἐδοκίμασε τὴν αὐτὴν ἐκείνοις τύχην¹⁾.
Πᾶσα πίστις, λέγει ὁ Πολύβιος, παρ'
Ἑλλησιν ἔξέλιπε καὶ τάλαντον μόνον
πιστευόμενός τις ἔχει ἀντιγραφεῖς δέκα
καὶ σφραγίδας καὶ μάρτυρας διπλα-
σίους καὶ ἦτο σπάνιον νὰ εὕρῃ τις ἄν-
δρα ἀπερχόμενον τῶν κοινῶν καθαρεύ-
οντα²⁾). Ἐν γένει δὲ τοσαύτη ἥτο ἡ ἔνε-
κα τοῦ πολέμου ἀθλιότης τῆς Ἑλλά-
δος ὥστε οἱ πολλοὶ ἔλεγον εἰμὴ ταχέως
ἀπωλόμεθα οὐκ ἀν ἐσώθημεν.

Ἐν τούτοις ἀφίκετο ὁ Μόρμιος ὅστις
ἀποστείλας εἰς Μακεδονίαν Μέτελλον
καὶ τοὺς μετ' ἐκείνου ἀπέμεινεν ἐν Ἰ-
σθμῷ ἔως οὐ συνηθροίσθη πᾶσα ἡ παρα-
σκευὴ, ἦν ἀπετέλουν τρεῖς χιλιάδες καὶ
πεντακόσιοι ἵππεῖς καὶ εἴκοσι τρεῖς χι-
λιάδες πεζοὶ, ἐπὶ τούτοις τοξόται Κρῆ-
τες καὶ ἐκ Περγάμου ὁ Φιλοποίμην
στρατιώτας ἄγων παρ' Ἀττάλου. Ἐπει-
δὴ δὲ οἱ Ρωμαῖοι ἀφυλακτότερον εἶχον
ὑπὸ φρονήματος, οἱ Ἀχαιοὶ ἐφορμήσαν-

τες περὶ πρώτην φυλακὴν ἐφόνευσαν
πολλοὺς καὶ ἔλαβον ἔως πεντακόσιας
ἀσπιδας· δθεν ἐπαρθέντες ἐπὶ τούτοις
ἐφώρμησαν ἐπὶ τὸν Ῥωμαίους πρὶν
οὗτοι ἀρξωνται τῆς μάχης ἀλλ' ἀμα
ἐγένετο ἡ προσβολὴ τὸ ιππικὸν τῶν
Ἀχαιῶν ἔφυγεν, οἱ δὲ πεζοὶ ἀντιστάν-
τες ἐπὶ τινα χρόνον, περικυκλωθέντες
ἐτράπησαν εἰς φυγὴν· καὶ ἀν μὲν εἰσήρ-
χοντο εἰς Κόρινθον ἵσως ἐλάμβανον
μετριωτέρους δρους εἰρήνης πρὸς ἀπαλ-
λαγὴν πολεορκίας· ἀλλ' ὁ Διαιτος εὐθὺς
ἔφυγεν εἰς Μεγάλην πάλιν ἄγγελος τῶν
κακῶν γενόμενος, καὶ ἀποκτείνας ἴδιᾳ
χειρὶ τὴν γυναῖκα, ἵνα μὴ γένηται
αἰχμάλωτος, ἐπιε φάρμακον καὶ ἐτε-
λεύτησεν α ἐσικύιαν μὲν παρασχόμενος
Μεναλκίδα, λέγετο ὁ Παυσανίας, τὴν
εἰς χρήματα πλεονεξίαν, ἐσικύιαν δὲ
καὶ εἰς τὴν θάνατον δειλίαν ³⁾). Οἱ
δὲ διασθέντες εἰς Κόρινθον Ἀχαιοὶ⁴⁾
ἔφυγον νυκτὸς μετὰ πολλῶν Κορινθίων.
Ο δὲ Μόρμιος εύρων ἀναπεπταμένας
τὰς πύλας ἐδίσταξε νὰ εἰσέλθῃ ὑπο-
πτεύων ἐνέδραν. Μετὰ τρεῖς δ' ἡμέρας
εἰσελθὼν ἔθεσε πῦρ καὶ κατέκαυσε τὴν
Κόρινθον, καὶ τοὺς πλείστους τῶν ἀπο-
μεινάντων ἐφόνευσαν οἱ Ρωμαῖοι ἀφέν-
τες τοὺς παῖδας καὶ τὰς γυναικας ὃσαι
διεσώθησαν ἐκ τοῦ φόνου. Τῶν δὲ ἀνα-
θημάτων καὶ τοῦ ἄλλου κόσμου τὰ μὲν
μάλιστα ἀξιοθέατα ἔλαβε μεθ' ἑαυτοῦ,
τὰ δ' ἔδωκε τῷ Φιλοποίμηνι στρατηγῷ
τοῦ Ἀττάλου, ὡν πολλὰ λέγει ὅτι εἶδε
καὶ ὁ Παυσανίας²⁾). Ο δὲ Πολύβιος
ἀναφέρει τὴν δλιγωρίαν τῶν στρατιω-
τῶν Ρωμαίων στιγματίζων, ὅτι παρῶν
εἶδε πίνακας ἔρριμμένους ἐπὶ ἐδάφους
τοὺς δὲ στρατιώτας παιζοντας πεσσοὺς
ἐπ' αὐτῶν· κατ' ὄνομα δὲ μνημονεύει
τὴν ὑπὸ Ἀριστείδου εἰκόνα τοῦ Διονύ-
σου, περὶ οὐ εἰπόν τινες ὅτι ἔρρεθη τὸ
«οὐδὲν πρὸς Διόνυσον», καὶ ἦν ὁ Στρά-
βων εἶδεν ἐν Ρώμῃ ἐν τῷ Δημητρώῳ
ναῷ, καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἡρακλέους
καταπονούμενου ὑπὸ τοῦ χιτῶνος τῆς
Δηιανείρας. Καὶ τὰ πλεῖστα δὲ καὶ ἀ-

(1) Πολ. Δ. οδ.

(2) Λύτ. ΣΤ'. 5.

(1) Παυσ. Ζ' ις. 6.

(2) Λύτ.

ριστα τῶν ἄλλων ἐν Ἀράμη ἀναθημάτων ἐκ Κορίνθου ἐκομίσθησαν, προστίθησιν δὲ αὐτός· τινὰ δὲ εἶχον καὶ αἱ πέριξ πόλεις, δόντος τοῦ Μορμίου ¹⁾). Οὗτῳ καταγραφεῖσα ἡ Κόρινθος καὶ κατὰ τὸν τῆς καταστροφῆς χρόνον ἔτυχε μεγάλης παρὰ τοῖς ὄρωσι συμπαθείας καὶ κατὰ τοὺς ὑστερους χρόνους εἰς ἕδαφος κατέρριψενη πολὺν ἐποίει ἔλεον εἰς τοὺς ἐκάστοτε θεωροῦντας· καὶ οὐδεὶς διήρχετο αὐτὴν ἄδακρις ὄρων μικρὰ συντρίμματα τῆς παλαιᾶς εὔδαιμονίας καὶ δόξης. Ὅθεν μετὰ ἑκατὸν ἔτη θεασάμενος αὐτὴν ὁ Καῖσαρ ἀνέκτισε ²⁾ πέμψας ἀπελευθερους· οὗτοι δὲ ἀνασκάπτουστες τοὺς τάφους εὑρισκον ἅπειρα πήλινα καὶ χάλκινα ἀγγεῖα (τορεύματα) ἔξαιρετα διὰ τὴν τέχνην, ἀτινα πωλοῦντες ἀπέκτησαν πολλὰ χρήματα καὶ τούτου ἔνεκα πολλοὶ ἄλλοι νεκροκορίνθιοι ἐπλήρωσαν τὴν πόλιν, οἵτινες οὐδένα τάφου ἀφῆκαν ἀσκαφον ³⁾). Οὕτως ἐξηφανίσθη ἡ ἀρχαιοτάτη τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων, ἦν ὁ ποιητὴς ἀφνειὸν ἀπεκάλεσε καὶ ἥτις περὶ τε τὴν τεχνικὴν καὶ τὴν ἄλλην φιλοκαλίαν ἡμιλλάτο ἐπαξίως πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ ἥτο διὰ τὸ πλῆθος τῶν εἰκόνων καὶ ἀγαλμάτων τὸ μουσεῖον τῆς Ἑλλάδος ⁴⁾). Μετὰ τὴν ὑπὸ Καίσαρος ἀνάκτισιν ἡ Κόρινθος κατέστη μία τῶν καλλιτέρων ἐν Ἑλλάδι ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν ἐπὶ πολὺν χρόνον καὶ ἡ ἔδρα τοῦ ρωμαίου στρατηγοῦ.

Ἐλὼν τὴν Κόρινθον ὁ Μόρμιος τὴν μὲν χώραν αὐτῆς ἐπέτρεψε τοῖς Σικυνίοις εἰς καλλιέργειαν, τῶν δὲ ἄλλων πόλεων, ὅσαι μετέσχουν τοῦ πολέμου καθεῖλε τὰ τείχη καὶ ἀφηρεῖτο τὰ ὅπλα πρὶν ἐλθωσιν οἱ δέκα πρέσβεις, οἱ ἀπο-

(1) Στρ. Η. κγ'.

(2) Διοδ. Δ. λβ'. 27.

(3) Στρ. Η. κγ'.

(4) Κατὰ τὴν τελευταίαν ἐν Λογοτίνφ ὅισθνη ἔκθεσιν ἔξειηνε παμπεγέθη ἐλαιογραφίαν ἐπονομάτας· «Αἱ τελευταῖς ἡμέραι τῆς Κορίνθου» ὁ Γάλλος Τόνος—Ροβέρτος—Φλιορδ (Ἐφημ. Σεζ. πτ. ἀριθ. 129 τοῦ ἔτους 1874). Τοιοῦτοι διατυχοὶ νεκροκορίνθιοι ἀνεφάντησαν καὶ πάλιν ἀνασκάπτοντες καὶ πωλοῦντες τὰ εὑρισκόμενα ἀγγεῖα εἰς ξένος; (Κλεψ. ἐργατ. Γεργίστης ἀριθ. . . .)

στελλόμενοι συνήθως μετὰ τὴν κατάκτησιν χώρας τινὸς ἵνα βοηθῶσι τὸν ὑπατον. Τούτων δὲ ἐλθόντων διελύθησαν τὰ συνέδρια τῶν Ἀχαιῶν, Φωκέων καὶ Βοιωτῶν καὶ ἀρχούτες ἀπὸ τιμημάτων διωρίσθησαν· ἐπειδήθη φόρος ἐτήσιος καὶ ἀπηγορεύθη τὸ δικαιώμα τοῦ νὰ δύναται νὰ ἔχῃ ἔκαστος κτήματα ἐκτὸς τῶν ὄριων τῆς ιδίας πόλεως. Μετά τινα ἔτη ἀπηλλάγησαν μὲν τοῦ φόρου καὶ ἐπετράπη ν' ἀποκτήσωσι καὶ κτήματα ὑπὲρ τὰ ὄρια, ἀλλ' ἡ Ἐλλὰς μετεβλήθη εἰς ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν Ἀχαΐα μετονομασθεῖσα, διοικουμένη ὑπὸ ἀνθυπάτου Ῥωμαίου, καὶ τὴν πτῶσιν αὐτῆς ἡκολούθησαν μετ' οὐ πολὺ αἱ Ἀθῆναι, ἡ Κρήτη καὶ ἡ Ρόδος εἰς ἢντο πελεπέτεο ἥδη μικρὰ ἐλευθερίας σκιά. Ἐνταῦθα δὲν δύναται τις νὰ μὴ κλαύσῃ διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Κορίνθου καὶ τὴν βανδαλικὴν τῶν ἀριστουργημάτων αὐτῆς καταστροφὴν καὶ ἱεροσυλίαν. Ἀλλὰ μήπως μόνη ἡ Κόρινθος ἐπαθε ταῦτα; Πανταχοῦ ὅπου ἐπάτων οἱ Ῥωμαῖοι παραπλήσια ἐπραττον. Τὰ αὐτὰ ἐλέγχει αὐτὸς ὁ Πολύβιος πράξαντας ἐν Συρακούσαις, ἀφ' ὧν τὰ πάντα καὶ εἰκόνας καὶ ἀνδριάντας εἰς Ῥώμην μετέφερον. Διὰ τὰ αὐτὰ δὲ παραπονεῖται παρὰ Διβίω Χαλκιδεύς τις ἐν Ῥώμη παράλυτος, ἐλθὼν κατὰ τῶν Ῥωμαίων στρατηγῶν, οἵτινες ἐπολέμουν τὸν κατὰ Περσέως πόλεμον ¹⁾). Πόσα πλούτη ἀπωλέσθησαν ἀπὸ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ἀφ' οὐ ἥρξαντο κατεχόμενοι ὑπὸ θαυμασμοῦ πρὸς τὰς Ἑλληνικὰς τέχνας! Ἀπὸ τῶν τοιούτων δὲ πράξεων θέλων ν' ἀποτρέψῃ αὐτοὺς ὁ Πολύβιος περιπαθῶς λίαν καὶ μετὰ πικρίας ὅσους ἦν τότε δυνατὸν ἐλέγχει τοὺς Ῥωμαίους χαρακτηρίζων αὐτὰς ως ἀπὸ τοῦ ιδίου βίου ἀπομάκρυνσιν καὶ συμβουλεύων τοὺς στρατηγοὺς ν' ἀπέχωνται τῶν ἔργων ἀτινα ἴνα πολείπουσιν ἀνεξάλειπτον τὸ μῖσος εἰς τὰς τῶν παθόντων καρδίας. «Ἐκ τούτων, λέγει, οὐ μόνοι φθύνοις, ἀλλ' οἷον ὄργη τις ἔκκαιεται πρὸς τοὺς εὐτυχοῦντας· ἡ γὰρ τῶν ιδίων

(1) Πολ. Θ. ε.

περιπετειῶν ἀνάμνησις ὡς ἀν εἰ προτροπή τις ἔστι πρὸς τὸ κατὰ τῶν πραξάντων μῆσος. Ταῦτα δὲ εἰρήσθω μοι, προσθέτει, χάριν τῶν μεταλαμβανόντων ἀεὶ τῆς δυναστείας, ἵνα μὴ σκυλεύοντες τὰς πόλεις κόσμου ὑπολαμβάνουσιν εἶναι ταῖς ἑαυτῶν πατρίσι τὰς ἀλλοτρίας συμφοράς¹⁾). Ἐλλάδας ἀν τοιαῦτα ἐλεγε τότε ὁ Πολύβιος πρὸς τοὺς ἴσχυροὺς Ῥωμαίους, τι ὑπολείπεται νὰ εἴπωμεν ἡμεῖς σήμερον πρὸς ἐκείνους οἵτινες καὶ τὰ ὑπολειπόμενα τῆς παλαιᾶς προγονικῆς εὐκλείας τρίμματα, ὅσα ἡ ἐν γῇ κεχωσμένα οἱ προπάτορες ἡμῶν κατέλιπον κληρουνομίαν ἢ οἱ αἰῶνες ἐσεβάσθησαν, ταῦτα διαρπάζοντες ἀπέρχονται τῆς ἐπιστήμης τ' ὄνομα φευδώνυμον προφέροντες; Πόση ἄρα γε ἐναπομένει εἰς πάντα Ἑλληνα δυσμένεια, ἵνα μὴ εἴπωτι πλειότερον, πρὸς τοὺς τὰ τοιαῦτα πράξαντας καὶ πράττοντας, ὅτε διορᾶ τοὺς πατρικοὺς θησαυροὺς καθ' ἀπασαν τὴν ὑφῆλιον περισπειρομένους; Τοῦτο δὲν ἄρκει ν' ἀφυπνίσῃ ἡμᾶς ὅταν θεωρῶμεν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τὰ ἡμέτερα περιφερόμενα τῇδε κάκεῖσε πρὸς κόσμου; Δὲν ἔξεγείρουσιν εἰς συναίσθησιν τοῦ ἰδίου προγονικοῦ μεγαλείου, ὅπερ τοσοῦτοι αἰῶνες κατεπάτησαν καὶ δεινῶς κατέφθειραν; Θὰ ἔλθῃ ἄρα γε ἡμέρα καθ' ἣν τὰ διεσπαρμένα ταῦτα πλούτη τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου περισυναχθέντα θὰ κοσμήσωσιν, ἀν μὴ τὸν ἰδιωτικὸν βίον τὸν δημόσιον τούλαχιστον; Θὰ ἔλθῃ ἄρα γε ἡμέρα καθ' ἣν οἱ ἐπιγιγνόμενοι συνηγμένοι ὀρῶντες ἐν τοῖς δημοσίοις ἡμῶν μουσείοις τὸν πανταχοῦ νῦν περικοσμοῦντα τὰ τῶν ἄλλων, θὰ δύνανται νὰ ἐνορῶστε μετὰ ἐθνικῆς μεγαλοπρεπείας καὶ ἀγαλλιάσεως τὸ πάτριον σέμνωμα πάσης ἐλληνικῆς καρδίας;

Γ'. Ἰστορήσαντες ἀνωτέρω τὰ τελευταῖα ἐν Ἑλλάδι γεγονότα, διεγράψαμεν συγχρόνως καὶ σύντομον μὲν ἄλλ' ἀληθῆ εἰκόνα τῆς ἡθικῆς καὶ ὑλικῆς τῶν Ἑλλήνων παρακμῆς. Ἡδη δὲ ἵνα συμπληρώσωμεν τὴν ὅλην εἰκόνα τῆς Ἑλ-

(1) Λιβ. μγ' 8.

λάδος ἐπιρρίψωμεν μικρὸν βλέμμα καὶ ἐπὶ τῶν στρατηγησάντων καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ ὄργανισμοῦ, καὶ ἵδωμεν τὰ αἴτια τῆς τοιαύτης καταστάσεως διότι ἡ τῶν αἰτιῶν θεωρία πλὴν τῆς ψυχαγωγικῆς πολλὴν παρέχει τὴν ὀφέλειαν.¹⁾

Δύο ἀρεταὶ δύνανται νὰ διασώσωσι κατὰ τὸν Πολύβιον ἔθνος τι, ἢ τε πρὸς τοὺς πολεμίους ἀνδρεῖς καὶ ἡ πρὸς σφᾶς αὐτοὺς ὁμόνοια²⁾). Ἐλλάδι ἔλειπον ἀμφότεραι· οἱ ἐμφύλιοι σπαραγμοὶ, οἵτινες ἀπὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἥρξαντο, κατέφθειραν τὴν χώραν, οὐχ ἡκιστα παθοῦσαν καὶ διὰ τῶν εἰς τὴν Ἀσίαν στρατολογουμένων καὶ ἀποδημούντων. Πάντων δὲ μάλιστα ὑπὸ τούτων ἔπαθεν ἡ Μακεδονία. Ἐλλὰ καὶ οὕτως ἡ Ἑλλὰς ἦτο εἰσέτι λίαν ἴσχυρὰ συνηγμένη, ἵν' ἀντιστῆ καὶ ἀποδιώξῃ τοὺς Ῥωμαίους· διότι καὶ στρατιώτας καλῶς γεγυμνασμένους εἶχε καὶ στρατιωτικὸν ὄργανον οὐχ ἥττονα τοῦ τῆς Ῥώμης. Τοῦτο δὲ λεγόμενον μάλιστα ἐπὶ τῶν Μακεδόνων εἶναι ἀληθέστατον· ὅθεν περὶ τῶν Ἀχαιῶν λόγον ὁ Διόδωρος ποιούμενος λέγει ὅτι οὐ δι' ἀνανδρίαν στρατιωτικὴν ἀλλὰ δι' ἀπειρίαν τῶν στρατηγῶν περιέπεσαν εἰς ὅσα ὑπέστησαν ἀκληρήματα.³⁾ Καὶ φαίνεται μὲν ὁ Πολύβιος ἡγούμενος ὑπερέχοντα τὸν στρατιωτικὸν ὄργανισμὸν τῶν Ῥωμαίων, οὐ μὴν ἄλλ' ἡ φάλαγξ τῶν Μακεδόνων ἥδυνατο κράτιστα ν' ἀντιταχθῆ πρὸς τὰς ῥωμαϊκὰς λεγεῶνας. Τοῦτο τούλαχιστον θέλων νὰ δηλώσῃ ὁ Πλούταρχος διηγεῖται ὅτι ὁ Παῦλος Αἰμίλιος «ώς εἶδε τὴν τε ῥώμην τοῦ συνασπισμοῦ τῆς φάλαγγος καὶ τὴν τραχύτητα τῆς προσβολῆς, ἔκπληξις αὐτὸν ἐσχε καὶ δέος ὡς οὐδὲν ἱδόντα πώποτε θέαμα φοβερώτερον, καὶ πολλάκις ὕστερον ἐμέμνητο τοῦ πάθους ἐκείνου καὶ τῆς ὄψεως.»⁴⁾ Οπου δὲ μικρὸν μόνον τῆς Ἑλλάδος τμῆμα, ἡ Μακεδονία, ὑπὸ τῶν

(1) Πολ. ζ' α'.

(2) Αύτ. ζ' με' 7.

(3) Διόδωρος λβ' 26.

(4) Πλούτ. Αἰμ. ιθ' 4.

οικείων καταρράδιουργούμενη καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων καταπολεμούμενη ἥδυν ἡθη νὰ πολεμήσῃ ἐπὶ τινα ἔτη πρὸς τὰς νικηφόρους πανταχοῦ ῥωμαϊκὰς στρατιὰς, βεβαιώς σύμπασα ἡνωμένη ἡ Ἑλλὰς πολιτικῶς καὶ στρατιωτικῶς οὐ μόνον μὴ νικηθῆ δὲν ἐφοβεῖτο ἀλλὰ καὶ γενναιότερόν τι νὰ πράξῃ ἥθελε δυνηθῆ. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἔλειπεν ἀπ' αὐτῆς τότε ἡ ἔθνικὴ ἐκείνη ἐνότης ἡ τὴν ισχὺν παράγουσα καὶ δι' ἣς καὶ ἔθνη καὶ ἄτομα μεγαλουργοῦσι πανταχοῦ καὶ πάντοτε, ἦ, ἵνα εἴπω ἀληθέστερόν τι, ἐμπῆρχεν ἐν τῇ τότε Ἑλλάδι ἡ ἀρχαία τῶν πόλεων φυλετικὴ ἔρις τοιαύτη, ὅποια ὑπάρχει μετὰ πολυχρονίους περὶ ἡγεμονίας φυλετικοὺς πολέμους, μετὰ ἐμφυλίους περὶ πολιτευμάτων καὶ διακρίσεων γένους σπαραγμούς, καὶ ὅποια προφαίνεται ὅπου τὰ ἀρχαῖα θρησκευτικὰ καὶ ἔθνικὰ ἥθη ἐξέλιπον, ἐπίπλαστος δέ τις ὑπὲρ τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος καὶ τῆς ἴδιας φιλαντίας ἐνέργεια ἀντικαθίστα τὴν ἀγνότητα τῶν ἀρχαίων πολιτικῶν ἀρετῶν. Ἐν τοιαύτῃ δὲ γεγηρακυίᾳ καὶ οὕτως ἀποσυντεθειμένῃ κοινωνίᾳ τὸ παρὸν καὶ τὸ πρὸ ποδῶν τοῦ μέλλοντος προαιρουμένη, οὐδόλως ἀπίθανον ὅτι ἐφάνη νικῶσα νεαρὰ ἔθνικότης κατὰ μικρὸν καὶ φρονίμως παρεμβαίνουσα καὶ ἀφαιροῦσα τὴν ἔλευθερίαν τῆς μόνης φυλῆς, ἥτις καὶ ἡττωμένη ἐμελλε νὰ διαφιλούεικήσῃ τὸν θρόνον, ὅπως διημφισθήτησεν.¹⁾

Ἄλλα πλήρη τοῦ στρατιωτικοῦ ὄργανισμοῦ καὶ τῆς στρατιωτικῆς ἀνδρείας ἡ Ἑλλὰς καὶ στρατηγοὺς ἀνέδειξε περὶ τὰ τέλη οὐχὶ μικρούς. Πύρρος, Κλεομένης, Ἀντίγονος ὁ Δόσων, Φίλιππος, Φιλοποίμην καὶ Λυκόρτας ἦσαν ἐκ τῶν ἀνδρῶν οἵτινες καὶ τόλμην καὶ ἐμπειρίαν στρατηγικὴν οὐ τὴν τυχοῦσαν εἶχον, καὶ πρὸς τοὺς κρατίστους τῶν νικησάντων στρατηγῶν Ῥωμαίων δύναται τις νὰ παραβάλῃ. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἀπὸ τῶν πλείστων τούτων ἔλειπεν ἡ πολιτικὴ καὶ στρατηγικὴ σύνεσις διότι ἡ πολεμικὴ τῶν στρατηγῶν ἐμπειρία καὶ τόλμη

(1) Ὁρατ. ἐπιστ. Β. α' 156.

εἶναι μὲν καλὴ καὶ μέγα πρὸς νίκην, ἀλλ' ἄνευ τῆς πολιτικῆς συνέσεως εἶναι σχεδὸν ἀνωφελής καὶ ἔστιν ὅτε ἐπιβλαβής. Πόσον ἀδέξιοι ἐδείχθησαν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Ἑλλήνων ἵνα κρατύνωσι τὰ ἴδια διὰ τῆς τῶν Ἑλλήνων φιλίας καὶ πόσον τούναντίον ἐπιδέξιοι οἱ τῶν Ῥωμαίων! Ἡ ἀδεξιότης τῶν Μακεδόνων βασιλέων, τούναντίον δὲ ἡ φρόνησις τῶν Ῥωμαίων, ἡνάγκασε τοὺς Ἑλληνας ἵνα προσκαλέσωσι μᾶλλον ἀλλ' οὐχὶ νὰ πολεμήσωσι τοῖς Ῥωμαίοις. Ἐπὶ τοῦ μακεδονικοῦ πολέμου ὅλοι σχεδὸν οἱ Ἑλληνες συνεμάχουν τοῖς Ῥωμαίοις, ἵσαριθμος δὲ σχεδὸν ἐλληνικὸς στρατὸς συνεπολέμησε μετὰ τῶν ξένων κατὰ τῶν οἰκείων^{1).} Ἀλλὰ μήπως ἐν Κορίνθῳ δὲν εἴδομεν Ἑλληνας συμπολεμοῦντας τοῖς Ῥωμαίοις; Τοιαύτη δυστυχῶς διατροφὴ γίνεται τοῦ ἔθνικον φρονήματος διὰ τοῦ ἐκπατρισμοῦ καὶ τῆς τῶν γυνωμῶν διαφορίας ὥστε καὶ τὸν προφανῆ κίνδυνον σωτηρίαν τινὲς λογίζονται καὶ ἀναισθήτως ὑπὸ τῶν παθῶν ἀγόμενοι τοὺς τῶν οἰκείων καὶ τὸν έαυτῶν κλοιοὺς χαλκεύουσιν! Οἱ ἡγεμόνες τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν ἄλλων πόλεων καταστρέφοντες συνήθως ὅσα πολεμοῦντες ἐλάμβανον, ἀπεξενοῦντο καὶ ἔμειναν ἔρημοι συμμάχων, καθ' ὃν καιρὸν τὰ μάλιστα τούτων εἶχον χρείαν. Τούτου δὲ δὲν φαίνονται ἀπηλλαγμένοι παντελῶς οὐδὲν ἀντὸς ὁ Κλεομένης καὶ Φίλιππος, οἱ ἰκανώτατοι καὶ δημοτικώτατοι τῶν τότε στρατηγῶν, ὁ μὲν τὴν Μεγαλόπολιν καταστρέψας ὁ δὲ τὴν Σπάρτην κολαφίσας. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐποιήσαντο μεγάλην πρόνοιαν περὶ τὴν αἵρεσιν τῶν στρατηγῶν οὓς ἐπεμψαν εἰς Ἑλλάδα ἵνα καὶ τὰ ἥθη διαφέρωσι καὶ ἐλληνικῆς παιδείας μετέχωσιν· ὅθεν οὐ μόνον κατὰ τοῦ Φίλιππου τὸν Τίτον ἀπέστειλαν ἐλληνικῆς παιδείας κάτοχον καὶ διαλεγόμενον Ἑλληνιστὶ καὶ «τὴν δψιν φιλάνθρωπον καὶ τιμῆς ἀληθοῦς ἐραστὴν», ο ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ Περσέως ὄμοιον αὐτῷ τὸν Αιμίλιον Παῦλον ἐπεμψαν, δις τὴν τε ἐπιχώριον καὶ πάτριον παιδείαν ἐπιμελῶς

(1) Διδ. μγ'. 6, 7, 8.

ησκει καὶ ἑαυτὸν καὶ τοὺς παῖδας τὴν τε Ἑλληνικὴν φιλοτιμότερον διότι οὐ μόνον γραμματικοὺς καὶ σοφιστὰς καὶ ἥγτορας, ἀλλὰ καὶ πλάστας καὶ ζωγράφους καὶ πώλων καὶ σκυλάκων ἐπιστάτας καὶ διδασκάλους θήρας "Ἐλληνας εἶχεν ¹). Οἱ τοιοῦτοι δὲ ἄνδρες καταλλήλως ὅμιλοῦντες καὶ πράττοντες, πλεῖστα διὰ τῆς πειθοῦς καὶ τῆς πρὸς τοὺς "Ἐλληνας οἰκειότητος ἐπράξαν ἡ διὰ τῶν ὅπλων ὡς ἐν παραδείγματι, ὁ μὲν Φίλιππος διερχόμενος τὴν Θεσσαλίαν τοὺς μὲν ἀνθρώπους ἐκ τῶν πόλεων ἀνίστα εἰς τὰ ὅρη, κατέκαιε δὲ τὰς πόλεις καὶ ἔδιδε τὰ χρήματα εἰς διαρπαγὴν τοῖς στρατιώταις, τούναντίον δὲ ὁ Τίτος ἐφιλοτυμεῖτο καὶ παρεκάλει τοὺς στρατιώτας νὰ βαδίζωσι κηδόμενοι ὡς διὰ χώρας οἰκείας καὶ παρακεχωρημένης πλέον εἰς αὐτούς. "Οθεν οὐδόλως παράδοξον ὅτι οἱ Μακεδόνες βλέποντες τὸν Τίτον φιλανθρώπως καὶ πράως φερόμενον καὶ ἀκούοντες ἐλληνιστὶ διαλεγόμενον ἐκηλοῦντο καὶ ἀπερχόμενοι ἐνεπίμπλων τὰς πόλεις εὔνοίας πρὸς αὐτὸν, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ περὶ τὸν Φίλιππον θεράποντες ἔλεγον ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἥρχοντο πολεμήσοντες οὐχὶ πρὸς "Ἐλληνας, ἀλλ' ἵπερ "Ἐλλήνων πρὸς Μακεδόνας ²). Διὰ δὲ τῆς τοιαύτης τῶν στρατηγῶν εὔνοίας ἐπέτυχον οἱ Ῥωμαῖοι εὐκόλως νὰ διαιρέσωσι τοὺς "Ἐλληνας καὶ παραλαβόντες πρῶτον μὲν τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ Αἰτωλοὺς κατὰ τοῦ Φίλιππου, ἕπειτα δὲ τὸν Φίλιππον καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς κατὰ τῶν Αἰτωλῶν νὰ καταβάλωσι τοὺς "Ἐλληνας διὰ τῶν "Ἐλλήνων μᾶλλον καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ πολέμου.

Πρὸς δὲ τούτοις οἱ Ῥωμαῖοι ἵνα νικήσωσιν ὑπεβάλλοντο καὶ εἰς τὰς μάλιστα αὐθαιρέτους τῶν στρατηγῶν ἀπαιτήσεις καὶ ἐπιτιμῶντας ἥνειχοντο, οἱ δὲ "Ἐλληνες σπανίως καὶ ἐν καιροῖς χαλεποῖς φαίνονται παίζοντες μᾶλλον ἢ σπουδάζοντες περὶ τὴν ἐκλογὴν. "Ο Ῥωμαῖος ὑπετάσσετο εὐπειθέστατα τοῖς

κρείσσοσιν ἐν τοῖς τοιούτοις καιροῖς, ὁ δὲ "Ἐλλην σπανιώτατα, τούναντίον δὲ τῷ πλείῳ πρὸς χάριν λέγοντι ὅτε ὁ Αἰμίλιος Παῦλος ἥρέθη στρατηγὸς πρὸς Περσέα, συγκαλέσας ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ἀπήτησε παρ' αὐτοῦ σιγῇ καὶ ὑπακοὴν εἰς πάντα τὰ κελευσμένα, ἀνένομιζαν ὅτι ἥδυνατο νὰ πράξῃ τι, εἰ δὲ μὴ, εἴπεν, ὅτι προετίμα νὰ παραιτηθῇ· οἱ λόγοι οὖτοι τοσαύτην αἰδῶ ἐνεποιήσαν τοῖς πολίταις, ὥστε ἀπελθόντες ἐσεμνύνοντο ὅτι «τοὺς κολακεύοντας παρελθόντες εἴλοντο παρρήσιαν ἔχοντα καὶ φρόνημα στρατηγόν». «Οὕτως, ἐπιφωνεῖ ὁ Πλούταρχος, ἐπὶ τῷ κρατεῖν καὶ μέγιστος εἴναι τῶν ἄλλων, ἀρετῆς καὶ τοῦ καλοῦ δοῦλος ἦν ὁ Ῥωμαίων δῆμος ¹).» Ἀλλὰ παρ' "Ἐλλησι συνήθως καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐνδόξῳ περιόδῳ ὁ πλεῖον εἰπὼν ἀρεστὰ καὶ ἀν μὴ ἥτο ἰκανὸς, εὐδοκιμώτερος συνήθως ἐφαίνετο καὶ προετιμάτο τῶν ἄλλων. Καὶ αὐτὸ δὲ τῶν περσικῶν πολέμων τὸ σέμνωμα, ἡ ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχία, ἥθελεν ἀπολεσθῆ μετὰ πάσης τῆς Ἐλλάδος ἀν μὴ ὁ Θεμιστοκλῆς φρονίμως ποιῶν ἀπέκλειε τῆς στρατηγίας διὰ χρημάτων τὸν ἀνάξιον ἀντικηλον Ἐπικήδην τὸν Εὐφημίδου, δημαγωγὸν δεινὸν, ἀνανδρον δὲ καὶ φιλάργυρον ²). Ἀλλὰ μήπως ὁ Κλέων δὲν ἥρέθη συστράτηγος τοῦ Δημοσθένους, παίζοντος μᾶλλον τοῦ δήμου ἡ σπουδάζοντος; ³). Καὶ φαίνονται μὲν καὶ παρὰ τῷ ῥωμαϊκῷ λαῷ ἔστιν ὅτε ἀποπλανήσεις καὶ ἐκδικήσεις ἄκατροι πρὸς τοὺς στρατηγοὺς, ἀλλ' ὑπῆρχεν ἡ ἴσχυρὰ τῶν ἀριστοκρατῶν μερὶς, ἥτις ἴσχυρὸν τιθεμένη ἀντιστάθμισμα ἀνέτρεπε τὰς ἀδίκους τοῦ δήμου ἀποφάσεις, ὅπως πάλιν ὁ λαὸς περιέστελλε τὴν ἀγέρωχον ἀριστοκρατικὴν καὶ τυραννικὴν τῶν ἴσχυρῶν πολλάκις πρόθεσιν. "Οθεν δικαίως ὁ Πολύβιος τοῦ πολιτεύματος ἀρετὰς μᾶλλον ἡ ἐλλείψεις θεωρεῖ τὰς τοιαύτας παρεκτροπὰς "Ἐλλήνων καὶ Ῥωμαίων.

(1) Πλούτ. Αἰμ. σ'.

(2) Αἵπ. Θεμιστ. σ'.

(3) Θουκ. Δ. κτῇ. κύ.

(1) Πλούτ. Αἰμ. σ'.

(2) Αἵπ. Τίτ. ε'.

Περαίνων ἐνταῦθα τὸν λόγον, κύριοι, ζητῶ συγγνώμην ὅτι ἀπετόλμησα νὰ ἐπιληφθῶ σπουδαιοτάτου θέματος καὶ δι' ἀσθενοῦς γραφίδος νὰ σκιαγραφήσω μέγα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας γεγονός, σπουδαίου καὶ πολύπειρου περὶ τὰ τοιαῦτα ἀπαιτοῦν ἄνδρα. Ἀλλ' ἐμοὶ μὲν ταῦτα εἰπόντι βαιδ καὶ πολλῶν δεόμενα ἔστω συγγράμμη.

Τπὲρ τὰ δισχίλια δὲ παρῆλθον ἔτη ἀφ' οὐ ἐξέλιπεν ἡ ἀρχικὴ καὶ ἔνδοξος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους αὐτονομία. ἔκτοτε τὸ πλεῖστον ὑπὸ δεσπότας ξένους ἔρπουσα ἡ Ἑλλὰς οὐδέποτ' ἐλησμόνησε τῆς παλαιᾶς εὐκλείας. Προηγουμένη πάντοτε καὶ κρατοῦσα τοῦ πολιτισμοῦ τὴν δᾶδα μετέδωκε καὶ εἰς τοὺς περὶ αὐτὴν, συνέσφιγξέ πως τὰ διάφορα συντρίμματα τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ Κράτους κατὰ τὴν μακρὰν βυζαντινὴν περίοδον, καὶ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας μόνη πρὸς τοὺς πολλαχόθεν ἐπιδρομεῖς ἀντεπεξελθοῦσα, ὑπέκυψε τελευταῖον εἰς τοῦ ισχυροτέρου τὴν δύναμιν. Ὡσπερ δὲ καθιερωμένη ἔστιὰς ἐπὶ τέσσαρας ὅλους αἰῶνας κεχωσμένου κρατήσασα τὸν ιερὸν τῆς ἑλευθερίας σπινθῆρα ἀνέφλεξεν ἐσχάτως αὐτὸν εἰς μικρόν. Ἡ ἑλευθερία αὐτῆς ἔχαιρετοσθη μετὰ τῶν αἰσθημάτων ἐκείνων ἄτινα ἐμποιοῦνται φυσικῷ τῷ λόγῳ εἰς τοὺς παρακολουθοῦντας τῶν ἔθνων τὰς τύχας. Τὸν πρῶτον ἐνθουσιασμὸν διεδέχθη ἡ ψυχρὰ στωικότης φίλων καὶ ἔχθρῶν, καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη συνεῖητο ἀν ἡγαινούσιν τὰ ἀναζήσης καὶ ἀναβλαστήσης μετὰ πολυχρόνιον οὕτω δουλείαν ἔθνος πρὸ αἰώνων κατατεταγμένον εἰς τὴν τάξιν τῶν τεθνεώτων, καὶ ἀμφέβαλλον ἀν ὑπολείπεται εἰσέτι δημιουργικὴ δύναμις εἰς τὴν ἀναβλαστήσασαν παραφυάδα τοῦ γεγηρακότος ἑλληνικοῦ δένδρου, οὗτινος τὰ φύλλα καὶ τοὺς κλῶνας καὶ αὐτὸν τὸν κορμὸν πάντες οἱ αἰῶνες ξυλευόμενοι δεινῶς τῇδε κάκεῖσε διεφορήσαντο καὶ διεσκόρπισαν. Ἀλλ' ἐντυχῶς τὰ νέφη τοῦ δισταγμοῦ ἥρξαντο ἀπὸ τινος διαλυόμενα καὶ κατὰ τὸν ἴστορικὸν Γαλάτην εἰς ἡ νεωτέρα Ἑλλὰς εἶναι μέγα τι

ηδη ἥρξάμενον¹⁾). Τὴν δὲ ἀληθειαν ταῦτην ἀγωνίζεται νὰ ἐπιβεβαιώσῃ ἡ μικρὰ Ἑλλὰς καὶ μετὰ ταύτης τὰ πανταχοῦ διεσπαρμένα αὐτῆς τέκνα διὰ τῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἐπιστήμης, διὰ τῆς τέχνης καὶ βιομηχανίας καὶ διὰ τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ ἐκπολιτιστικοῦ ἐμπορίου· καὶ πρὸς αὐτὸ τοῦτο τέλος καὶ ἡμεῖς σπεύδοντες συνερχόμεθα καθ' ἐκάστην ἐνταῦθα ὑπὸ τὴν ἀρωγὴν ἀγαθὰ καὶ φίλα τῷ πολιτισμῷ φρουοῦντος ἡγεμόνος.

Ταῦτα μὲν ἡμεῖς ἐπαξίως τῆς παλαιᾶς προγονικῆς εὐκλείας πράττομεν, ἡ δὲ τὸν Ἑλληνισμὸν καθοδηγοῦσα Θεία Δύναμις, ἣτις ἐν μὲν τῷ ἔθνισμῷ Ἀθηνᾶ κέκληται, ἐν δὲ τῷ χριστιανισμῷ Σοφία, δῷη ἡμῖν δύναμιν καὶ γνῶσιν πρὸς τὴν τοῦ ὅλου συντέλειαν.

Κ. ΕΥΣΤΑΘΟΠΟΓΛΟΣ

ΘΕΟΒΑΛΔΟΣ

(Συνέχ., καὶ τέλος.)

— Τὴν κυριακὴν, κύριε, εἶπε τελινων μοι τὴν χεῖρα μὲ ὑφος τεθλιμμένον καὶ περιπαθές τὴν κυριακήν.

Ἐμελλε νὰ ἐξέλθῃ.

— Καλὴν νύκτα, Θεοβάλδε, εἶπεν ἡδέως ἡ Βαλερία πλησιάζουσα αὐτόν. Θεέ μου! δὲν διεσκεδάσατε ἀπόψε. "Α! καὶ ἐγὼ ἐπίσης προτιμῶ τὴν γωνίαν τῆς ἔστιας καὶ τὸν συγγενικὸν μας κύκλουν.

Ἐπιστρέψας ἐκ Βωβαλ, τὴν ἐπομένην κυριακὴν, κατέβην εἰς τὴν θύραν τοῦ Θεοβάλδου. Τὸν εὔρον μόνον ἐν τῷ γραφείῳ του. Ἡλθε πρὸς ἐμὲ καὶ μὸν ἔτεινε τὴν χεῖρα μὲ ὑφος τεθλιμμένον, ἀλλ' ἐντελῶς ἀτάραχον. Δὲν περιέμενα νὰ τὸν εὔρω μὲ τοιαύτην φυσιογνωμίαν μαρτυροῦσαν φλέγμα μὴ συμβιβαζόμενον πρὸς ὅσα ἐμελλε νὰ μὸν εἴπῃ. Ἐκάθήσαμεν πρὸ τοῦ γραφείου του.

(1) Διγυν τόμ. Α'. σ. 48.